

КОМПЕТЕНТІСНО-ДІЯЛЬНІСНА ПАРАДИГМА НАВЧАННЯ ІНШОМОВОНОГО СПІЛКУВАННЯ – ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

*В.Г.Редько,
завідувач лабораторії навчання іноземних мов
Інституту педагогіки НАПН України, канд. пед. наук, доцент*

Тенденція розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти, зорієнтована на компетентнісний характер навчальної діяльності, зумовила появу нових підходів до проведення процесу навчання та оцінювання його результатів.

Діяльнісна технологія навчання іноземної мови зумовлює особливу організацію різних аспектів освітнього процесу. Пріоритетними ми визначили такі:

- добір мовного і мовленнєвого матеріалу відповідно до комунікативних потреб та його структурування у змісті підручників;
- визначення комплексу навчальних дій, якими повинні оволодіти школярі під час набуття досвіду комунікативної взаємодії;
- дидактично доцільний добір вправ і завдань як засобів оволодіння мовними операціями і мовленнєвими діями, що забезпечують виконання комунікативних намірів учнів у межах певних тем спілкування;
- визначення списку навчальних стратегій, якими повинні уміти самостійно керуватись учні для досягнення ефективної організації своєї навчальної діяльності та її раціоналізації у процесі оволодіння іншомовним спілкуванням;
- добір видів і форм навчальної діяльності, що характерні процесу реальної комунікації у різних соціальних умовах мовленнєвої взаємодії;
- вибір навчально-мовленнєвих ситуацій як засобів навчання, що орієнтують учнів на дотримання відповідної комунікативної поведінки під час спілкування у різних соціально-комунікативних умовах;

- визначення оптимального обсягу соціокультурної інформації та ефективних видів і форм діяльності для навчання учнів спілкування у формі діалогу культур.

Компетентнісно-діяльнісна технологія сприяє засвоєнню лінгвістичних і соціокультурних знань і умінь доцільно їх використовувати у мовленнєвій діяльності. Досвід, якого набувають учні у процесі навчання, на наш погляд, першочергово має бути спрямований на забезпечення їх прагматичною інформацією з таких питань:

- як організувати / підтримувати іншомовне спілкування у різних соціально-комунікативних умовах;
- які мають бути норми комунікативної поведінки за різних обставин спілкування;
- якими мовними одиницями доцільно керуватися під час продукування висловлювань у різних часових і локальних ситуаціях;
- які мовленнєві зразки необхідно використовувати в різних умовах спілкування, зокрема з представниками різних соціальних статусів і груп, на зустрічах / зібраннях різного соціального спрямування;
- з яких джерел і якими способами здобувати необхідну інформацію для задоволення комунікативних потреб;
- як проявляти гнучкість своєї комунікативної поведінки і які невербальні стратегії використовувати за умов дефіциту певного мовленнєвого досвіду;
- якими методами і в який спосіб удосконалювати власний комунікативний досвід.

У підготовлених нами підручниках ми вміщуємо матеріали для формування в учнів не тільки іншомовного досвіду спілкування, але й адекватної комунікативної поведінки у найтипівіших обставинах мовленнєвої взаємодії. Найбільш дидактично доцільною формою пред'явлення такої інформації ми визначили *інструкції*. Їхній зміст

узгоджується з програмною тематикою спілкування для кожного класу та віковими можливостями школярів. Окрім того, вони слугують орієнтовною основою для виконання навчальних дій. Після презентації інструкції, як правило, пропонуються комунікативно спрямовані творчі завдання з метою практичної активізації змісту цих інструкцій. Найбільш типовими навчальними матеріалами цього виду нами визначені такі:

- як підготувати переказ тексту;
- як будувати діалог;
- як узагальнювати зміст тексту;
- як написати анотацію;
- як підготувати резюме;
- як підготувати Curriculum Vitae (коротку автобіографію);
- як заповнювати декларацію в аеропорту/на митниці;
- як оформлювати творчу письмову роботу;
- як заповнювати різного змісту формуляри/бланки;
- як написати оголошення;
- як написати особистого/ділового листа;
- як оформлювати письмові повідомлення у мережі Інтернет;
- як брати інтерв'ю;
- як брати участь у спілкуванні (конференції) по Інтернету;
- як підготувати реферат/доповідь/виступ.

Як засвідчила шкільна практика, такі види навчальних матеріалів і комплекси творчих комунікативних завдань, які їх супроводжують, сприяють формуванню в учнів готовності до здійснення аналогічних дій у реальних життєвих ситуаціях. Звісно, що перші такі дії виконуються з опорою на інструкцію як орієнтовну основу діяльності, а згодом – самостійно, відповідно до набутого досвіду. Така технологія навчання не суперечить компетентнісному підходу, оскільки вона зорієнтована на розвиток

діяльнісних здатностей школярів і дає їм можливість реалізовувати себе як суб'єкта навчання та розвитку.

Не менш важливими для набуття школярами досвіду спілкування відповідно до прийнятих норм є автентичні прагматично спрямовані зразки мовлення із соціальної сфери. Таким матеріалам у процесі навчання має приділятися значна увага. Насамперед це зумовлюється певною невідповідністю за формою окремих іншомовних зразків із їхніми аналогами в рідній мові учнів. Окрім того, деякі з них мають особливу форму і є незіставними з рідномовними аналогами. При цьому перекладна рідномовна калька таких зразків, зазвичай, не усвідомлюється носієм мови і, відповідно, залишається не сприйнятою, через що спілкування може не досягти очікуваних результатів. Щоб засоби мовленнєвої взаємодії відповідали прийнятим нормам і сприяли виконанню прогнозованих цілей, необхідно забезпечити учнів автентичними, типовими для різних сфер, мовленнєвими зразками. Відповідно до тематики спілкування, окресленою навчальною програмою для кожного класу, у змісті підручників нами пропонується презентувати такі навчальні матеріали:

- форма меню-карти;
- усталені нормативні словосполучення, що використовуються під час ведення телефонної розмови;
- нормативні зразки звертання до співрозмовника, вибачення, висловлення окремих позитивних/негативних емоцій;
- зразки різних назв найтипівіших предметів/об'єктів, які використовуються в Іспанії та Латинській Америці, зокрема ті, що мають різні назви в цих країнах;
- форма оголошень про режим роботи різних установ, зокрема із соціальної сфери (магазинів, кафе, бібліотек, аптек тощо);
- скорочені форми (сленг) назв окремих предметів/об'єктів, якими користуються сучасні діти в країні, мова якої вивчається;

- скорочені форми назв вулиць/проспектів/площ, прийняті у країні, мова якої вивчається.

Така прагматична інформація активізується через виконання учнями відповідних комунікативно спрямованих завдань.

Як зазначають усі дослідники проблеми компетентнісного підходу в освіті, особливим виявом цього феномену є здатність особистості до саморефлексії та самореалізації. Тільки за умови, що нею буде усвідомлюватись навчальний матеріал, який підлягає засвоєнню, і вона відчуватиме потребу в ньому, можливе досягнення позитивного результату. Для сфери навчання іноземних мов необхідно, щоб учень не тільки розумів значення навчальної одиниці, але й володів навичками самостійно утворювати її форму і уміннями адекватно за певних потреб використовувати у практичній мовленнєвій діяльності. А це означає, що навчальна робота має бути зорієнтована не на трансляцію знань, а на *розвиток діяльнісних здатностей особистості учня* як пріоритетної характеристики компетентної людини.

Компетентнісна технологія навчання іншомовного спілкування проявляється насамперед у процесі комунікативної діяльності, коли учні не тільки отримують певні прагматично спрямовані знання, але й виконують систему навчальних дій, що забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності. Лише за умови, що *кожен учень особисто братиме участь у виконанні навчально-комунікативних дій, усвідомить їхнє функціональне призначення у комплексі з іншими діями*, дасть йому можливість набути досвіду мовленнєвої взаємодії в усній і письмовій формах.

Успішне упровадження компетентнісної технології навчання чужомовного спілкування різнобічно залежить від підручників, більше того, від вправ і завдань, які в них уміщені, оскільки саме вони репрезентують зміст дій, що мають виконувати школярі під час пред'явлення та активізації навчального матеріалу. Тільки дидактично доцільний їх добір і методично

виправдана організація зможуть забезпечити ефективність набуття іншомовного комунікативного досвіду та успішне виконання цілей навчання, визначених чинною шкільною програмою. У процесі практичного виконання відповідних дій в індивідуальних, парних і групових формах роботи у школярів формуються не тільки уявлення про лінгвістичні особливості чужої для них мови, але й набувається досвід мовленнєвої діяльності у різних ситуаціях спілкування. Тому небезпідставно у пояснювальних записках до навчальних програм наголошується на необхідності активного використання інтеракційних видів діяльності, зокрема рольових ігор, навчально-мовленнєвих ситуацій, парних і групових форм роботи, що сприяють оволодінню практичним досвідом, який може забезпечити адекватну комунікативну поведінку в реальних умовах спілкування.

Основними напрямками трансформації змісту навчання іноземних мов відповідно до компетентнісної парадигми нам уявляються такі: а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності, відповідності комунікативним потребам учнів певної вікової категорії, достатності для забезпечення їхніх комунікативних намірів; б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності – сферами використання у реальних умовах спілкування; в) забезпечення ефективної активізації мовного матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивованість навчальних дій і використання оптимальної системи вправ і завдань та дидактично доцільних допоміжних матеріалів; г) сприяння усвідомленому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів, фактів, зокрема тем для спілкування, змісту мовного і мовленнєвого матеріалу, змісту правил-інструкцій тощо. Саме ці положення, на наш погляд, мають слугувати підґрунтям для реалізації компетентнісного підходу в змісті шкільних підручників з іноземних мов.

Компетентнісний підхід до навчання доцільно розглядати з кількох позицій: а) цілей освіти, б) особливостей добору та організації змісту освіти, в) особливостей вибору та використання освітніх технологій, г) особливостей організації освітнього процесу, д) особливостей форм і видів контролю освітніх результатів. Розглянемо ці положення через контекст особливостей навчання іноземних мов.

Цілі іноземної освіти. Основними ознаками цієї позиції є особливості цілепокладення, його спрямованість на практичне оволодіння іноземною мовою як засобом спілкування, а також на формування в учнів якостей і здатності вирішувати власні освітні проблеми з використанням критичної рефлексії, пов'язаної насамперед із удосконаленням іноземних здібностей і мовленнєвого досвіду протягом життя відповідно до власних комунікативних потреб.

Особливості добору та організації змісту навчання іноземної мови. Ця позиція зумовлюється як цілями, так і тематикою навчання іноземного спілкування. Вона має враховувати метапредметні категорії, пов'язані з організаційними, емоційно-оцінними, інформаційно-пізнавальними, комунікативними, емоційно-ціннісними видами навчальної діяльності, спрямованими на засвоєння мовних аспектів спілкування і механізмів іноземної комунікації в усному і писемному мовленні, на оволодіння особливостями комунікативної поведінки, прийнятої у країнах, мова яких вивчається, на дотримання соціокультурних норм вироблення стратегій, що забезпечують успішність комунікативної взаємодії.

Особливості вибору та використання освітніх технологій у процесі навчання іноземної мови. Ця позиція зумовлюється тенденціями розвитку сучасної шкільної іноземної освіти: а) комунікативним спрямуванням процесу навчання; б) діяльнісною технологією навчання; в) особистісно орієнтованою парадигмою процесу навчання; г) культурологічним спрямуванням навчальної діяльності. Визначені для використовування у навчальному процесі освітні технології мають сприяти успішному

оволодінню учнями діями, спрямованими на отримання іншомовного досвіду спілкування в усній та письмовій формах, який неможливий без засвоєння мовних одиниць і механізмів оперування ними у практичній іншомовній діяльності. А це означає, що методи, форми і види навчальної роботи повинні оптимально забезпечувати ефективні пред'явлення та активізацію дібраних мовних і мовленнєвих одиниць і давати змогу здійснювати контроль/самоконтроль навчальних досягнень учнів.

Особливості організації освітнього процесу. Передбачається, що навчання іноземної мови тісно пов'язане з оволодінням учнями певними аспектами культури країни, мова якої вивчається (соціокультурний, соціолінгвістичний, лінгвокраїнознавчий аспекти). У зв'язку з цим весь процес навчання набуває форми діалогу культур (чужомовної та рідної), який відбувається засобами іноземної мови. Такий підхід забезпечується спеціальними видами і формами іншомовної навчальної діяльності, серед яких визначальне місце належить комунікативним завданням. Зокрема інтерактивним технологіям і навчально-мовленнєвим ситуаціям.

Особливості форм і видів контролю освітніх результатів. Ця позиція передбачає використання нового підходу до оцінювання іншомовних навчальних досягнень учнів. Пріоритетними вважаються види і форми контролю не стільки рівня сформованості мовних (лексичних, граматичних) навичок учнів (хоч і вони є об'єктом контролю), скільки рівня набутих іншомовних умінь у чотирьох видах мовленнєвої діяльності: говорінні, слуханні, читанні, письмі. При цьому не залишається поза увагою загальнонавчальний досвід учнів, який дає їм можливість доцільно користуватися невербальними засобами спілкування, самостійно здійснювати діяльність для забезпечення власних потреб спілкування іноземною мовою.

Переконливим показником доцільності такого змісту навчання, у тому числі ефективності засобів, за допомогою яких він реалізується, є *здатність учнів цілісно поєднувати здобуті знання, сформовані уміння й навички, набутий досвід, світоглядні цінності та переконання з активною творчою*

самостійною пошуково-дослідницькою діяльністю у процесі добору та використання мовних засобів та інформаційного змісту для продукування усних і писемних висловлювань, а також для ідентифікації чужих висловлювань під час їх сприймання. На сьогодні це одне із пріоритетних завдань сучасної середньої школи, яка повинна навчити учнів усвідомлено окреслювати для себе проміжні та кінцеві цілі щодо оволодіння різними аспектами мови, визначати якість очікуваного мовленнєвого продукту, оцінювати наявні навчальні матеріали, необхідні для реалізації власних комунікативних намірів, добирати раціональні способи і форми оволодіння навчальним змістом згідно із своїми можливостями і потребами. Йдеться про здатність учнів оцінювати власні якості як мовної особистості та як суб'єкта навчальної діяльності, що передбачає засвоєння не тільки певного іншомовного досвіду, але й стратегій, що дають можливість успішно (ефективно і раціонально) його набувати і коригувати відповідно до потреб своєї життєдіяльності.

Зазначені напрями зумовлюють визначення *основних показників базового рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності сучасного випускника середнього загальноосвітнього навчального закладу*. До них ми віднесли такі:

- уміння успішно реалізовувати творчі комунікативні завдання, яким не властиві запрограмовані способи виконання;
- володіння не тільки певним обсягом навчального матеріалу відповідно до вимог чинної програми, але й способами діяльності, що забезпечують успішність освіти;
- уміння виробляти свої способи творчої навчально-пізнавальної діяльності відповідно до індивідуальних можливостей, усвідомлено створювати власну траєкторію навчання;
- здібність до трансформації, модифікації, експериментування з метою удосконалення як змістового, так і процесуального складників своєї навчальної діяльності;

- відсутність побоювань припуститися помилок у процесі оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю, що часто, як засвідчує практика, є психологічною перешкодою для участі у спілкуванні;

- володіння емпатією як готовністю до спілкування з представниками інших культур, толерантне ставлення до них, до їхнього життєвого досвіду і до умов, у яких відбувається комунікація;

- уміння використовувати невербальні засоби спілкування з метою досягнення очікуваних результатів;

- здібність формувати в собі відчуття здогадки, антиципації, синонімії тощо і уміння раціонально користуватися ними за потреби;

- здібність самостійно створювати мовленнєвий продукт як в усній, так і в письмовій формах, що відповідав би параметрам, які визначаються тематикою, обсягом, структурою, змістом, мовним наповненням;

- здатність творчо й успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами навчального процесу, толерантно до них ставитися, відчувати власну відповідальність за результати колективної діяльності;

- бути вмотивованою і зацікавленою особистістю у виконанні навчальних комунікативних завдань, проявляти активність під час вербальної взаємодії, відповідати за рівень власного розвитку, власної освіти і власного виховання;

- здібність до рефлексії щодо об'єктивного самооцінювання своїх навчальних здібностей і уміння коригувати їх відповідно до визначеного рівня і комунікативних потреб.

На компетентнісну парадигму визначення змісту навчання іноземної мови, насамперед, має сфокусуватися зміст шкільного підручника як основного засобу навчання, зокрема дидактичні й методичні підходи до добору навчального матеріалу відповідно до визначеної програмою тематики спілкування і засобів її засвоєння; методична доцільність збалансованого його структурування у змісті згідно з цілями формування досвіду у різних видах мовленнєвої діяльності; вибір методів, форм і засобів навчання, що

забезпечували б його діяльнісний характер, були б узгоджені з віковими особливостями школярів, їхнім досвідом, сприяли б умотивованості навчальних дій, давали б можливість навчати мови у взаємозв'язку з культурою її носіїв, формували б в учнів здатність до рефлексії, до самостійного удосконалення іншомовного досвіду відповідно до власних комунікативних намірів.